

O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM XIZMATLARI KO'RSATISH SALOHIYATINI BAHOLASH

Yusupova I.R.

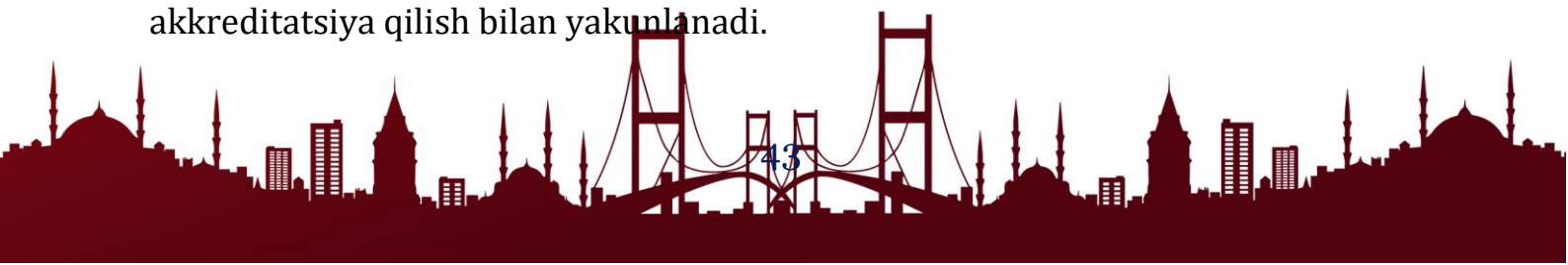
Urganch davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasida
katta o'qituvchisi, mustaqil izlanuvchi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14869595>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda oliy ta'lim xizmatlari ko'rsatish salohiyatini baholashning zaruriyati, mavjud imkoniyatlari va asosiy йўналишлари yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Ta'lim, oliy ta'lim, xizmat, oliy ta'lim xizmatlari, salohiyat, baholash.

Zamonaviy sharoitda universitetlar rivojlanishi uchun resurs salohiyatini baholash lozim. Buning uchun oliy ta'lim muassasalari faoliyatini baholash talab etiladi. Bu borada oliy ta'lim xizmatlari bozorida resurs salohiyati samaradorligini boshqarish talab etiladi. Bu esa ta'lim sifatini yanada yaxshilashga yordam beradi. Natijada, boshqaruv samaradorligini baholash va individual ko'rsatkichlar bo'yicha hisob-kitoblarni amalga oshirish va ta'lim muassasasining o'z resurs salohiyatini aniqlash mumkin [1]. Shuningdek, rahbarlarni aniqlash uchun boshqa har qanday ta'lim tashkilotiga nisbatan ta'lim tashkiloti va resurs salohiyati harakatining doimiy monitoringini o'tkazish amalga oshiriladi. Shuningdek, ichki va shaxslararo vakolatlarni baholash bir vaqtda ichki va tashqi manfaatdor tomonlarning ehtiyojlariga xizmat qilishi mumkin. Hisobdorlik maqsadida o'tkazilgan baholashlar akkreditatorlar kabi tashqi manfaatdor tomonlarga muvaffaqiyatni hujjatlashtirish va ichki institutsional manfaatdor tomonlar takomillashtirish ishlariga rahbarlik qilish uchun murojaat qilishlari mumkin bo'lgan foydali ma'lumotlarni yaratishi mumkin.

Oliy ta'lim darajasida muassasalarning ichki institutsional takomillashtirish maqsadida baholash ma'lumotlaridan foydalanishi akkreditatsiya va hisobdorlik funksiyalarini qo'llab-quvvatlashi mumkin. O'qitish yondashuvlari va talabalarning ta'lim natijalarini kuchaytirish uchun ichki baholash ma'lumotlaridan foydalangan muassasalar ushbu yaxshilanishlardan akkreditatsiya uchun o'rganishga yetarlicha e'tibor qaratiladi. Ta'limni o'zlarining institutsional madaniyatiga samarali ravishda baholaydigan muassasalar takomillashtirish uchun baholashdan boshlanadi va uni akkreditatsiya qilish bilan yakunlanadi.

Takomillashtirishni qo'llab-quvvatlash uchun baholash ma'lumotlaridan foydalanishda to'siqlardan biri shundaki, ba'zi o'qituvchilar, xodimlar va ta'limni baholashning asosiy tamoyillari bilan belgilanadi. Ular yuqori sifatli ma'lumotlar tizimlariga kirish va ular bilan tanishmasliklari mumkin. Ular o'qitish va talabalarni qo'llab-quvvatlash amaliyotini xabardor qilish va takomillashtirish uchun baholash ma'lumotlari yoki boshqa turdagi ma'lumotlardan foydalanish bo'yicha kam tajribaga ega bo'ladilar. Ushbu manfaatdor tomonlar guruhi tadqiqotning boshqa shakllarida murakkab bo'lishi mumkin. Ammo, oliy o'quv yurtlarida baholash ma'lumotlaridan foydalanish sharoitlari bilan tanish bo'lmaydi.

Ayniqsa, ichki va shaxslararo vakolatlarni baholashdan foydalanishga ustuvor ahamiyat berish uchun o'z mas'uliyatini hal qilib, oliy o'quv yurtlarining kognitiv baholaridan foydalanayotgani haqidagi tadqiqotlarda ko'rib chiqiladi. Unga asosan, oliy ta'limni baholashda quyidagi yo'nalishlar aniqlanadi [2]:

- individual talabalarni tanlash va joylashtirish;
- mahalliy ta'lim jarayoni, amaliyoti va dasturlarini shakllantirish;
- bilimlarni yaratishni qo'llab-quvvatlovchi tadqiqotlar va baholash;
- javobgarlik belgilash.

Ushbu maqsadlar uchun ichki va shaxslararo vakolatlarni baholash turli manfaatdor tomonlar, jumladan oilalar, maktablar, professor-o'qituvchilar, kollej ma'murlari, shtat va siyosatchilar tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu manfaatdor tomonlar hozirgi va potensial ravishda olingan ma'lumotlardan foydalanishlari mumkin bo'ladi.

Hozirgi kunda oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarining sifat darajasi iqtisodiy samaradorlikni ta'minlovchi omillardan biri sifatida qaraladi. Vakolatli shaklga asoslangan yangi davlat ta'lim va kasbiy standartlariga o'tish talabalar tomonidan malakalarni o'zlashtirish va o'zlashtirishni baholash uchun uslubiy ta'minotni ishlab chiqishni talab qiladi. Bu borada universitet bitiruvchilarining kasbiy tayyorgarligi va sifatini baholash asosida ta'lim xizmatlari sifatini baholash vositalari, jumladan tamoyillari, ko'rsatkichlar tizimi va ularning mezonlari, baholashning yagona va ajralmas ko'rsatkichi va o'tkazish algoritmini ishlab chiqishga uslubiy yondashuvni taklif qilinadi. Asosan, bilimlarni o'zgartirishga yo'naltirilgan mavjud yondashuvlardan farqli o'laroq, zamonaviy mehnat bozori talablariga yo'naltirilgan iqtisodiy, ijtimoiy va tashkiliy-texnik jihatlarni hisobga olish lozim. Bu borada universitet ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlari bo'yicha mutaxassislarini tayyorlash doirasida tajriba ishlarini amalga oshirish lozim. Natijada, oliy ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash

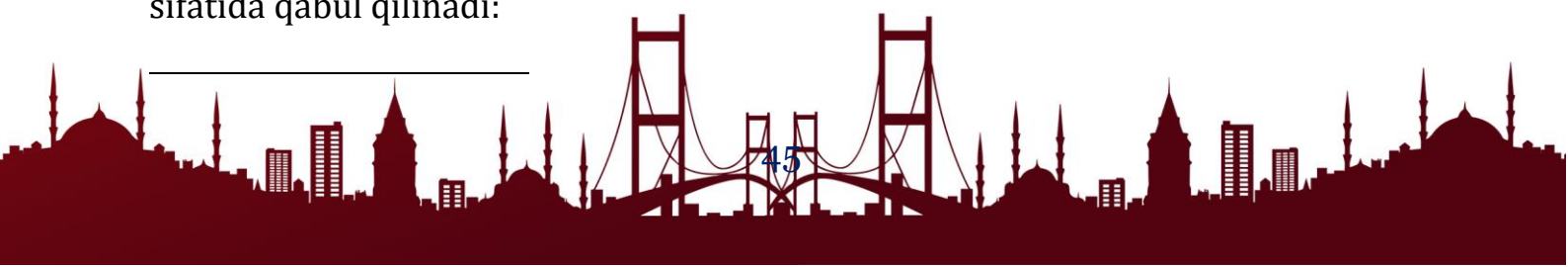
uchun universitet faoliyatini takomillashtirish talab etiladi. Ushbu jarayon quyidagi bosqichlarga asoslanadi (1-jadval):

1-jadval. Oliy ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashning universitet faoliyatini takomillashtirish bosqichlari¹

Bosqichlar	Takomillashtirish bosqichlari	Takomillashtirish mazmuni
birinchi bosqich	maqsadni aniqlash	bitiruvchilar kasbiy malakasining haqiqiy darajasi va uning korxonaning qo'shimcha xarajatlarini shakllantirishga ta'sirini obyektiv baholash
ikkinchi bosqich	ko'rsatkichlar tizimi va hisoblash usullarini taqdim etish	yagona ko'rsatkichlarni hisoblash metodologiyasi, kasbiy kompetensiyani shakllanish darajasi va xodimni kasbiy malakasi darajasi
uchinchi bosqich	oliy kasbiy ta'lim tizimida kompetensiya yondashuvini joriy etish va amalga oshirish mehnat bozori bilan o'zaro hamkorligini takomillashtirish	mutaxassislar raqobatbardoshligini oshirish, metodologiya va o'quv muhitini yangilash

Ushbu 1-jadvalga asosan, ta'lim xizmatlari sifatini oshirishni asoslaydi. Shunga asosan, ishlab chiqilgan metodika amaliy ahamiyatini ko'rsatadi. Bu orqali amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida ishchilar kasbiy malakasi darajasi va korxonaning qo'shimcha moliyaviy xarajatlari hajmi o'rtasidagi bog'liqlik bilan belgilanadi. Taklif etilayotgan metodologiyadan foydalanish ish beruvchining o'quv jarayonida kompetensiyalarni shakllantirish va ularning o'zlashtirilishini nazorat qilishgacha bo'lgan yakuniy ishtirokini ta'minlaydi.

Bu borada turli yondashuvlarni qo'llash taklif etiladi. Bu holatlar universitetlar uchun mezonlar to'plami guruhlari bo'yicha va mezonlar guruhlari doirasida qiymatlarni aniqlash orqali turli o'lchamdagi ko'rsatkichlarni yagona hisoblash usuliga keltirish imkonini beradi. Tanlangan mezonlar bo'yicha maksimal qiymat quyidagi formula asosida eng yuqori qiymat sifatida qabul qilinadi:

$$RP_{ij} = \frac{R_i}{R_j} \quad (1)$$

bu yerda, RP_{ij} - ma'lum bir ko'rsatkich bo'yicha resurs salohiyatini baholash;

R_i - ko'rib chiqilayotgan ta'lim tashkilotining resurs salohiyatini baholash uchun i-ko'rsatkichning o'ziga xos qiymati;

R_j - birinchi top-universitetlardagi eng yaxshi 100 ta reytingidan ta'lim tashkilotining resurs salohiyatini baholash uchun i-indikatorning eng yuqori qiymati.

Shuningdek, ta'lim tashkilotlarining resurs salohiyati ko'rsatkichlarini hisoblash quyidagi formula bo'yicha amalga oshiriladi:

$$RP_y = \left(\sum_i^n \frac{R_i}{R_j} \right) / n \quad (2)$$

bu yerda,

RP_u - ta'lim tashkilotlarining resurs salohiyatini boshqarish samaradorligi darajasi;

R_i - ko'rib chiqilayotgan ta'lim tashkilotining resurs salohiyatini baholash uchun i-ko'rsatkich qiymati;

R_j - eng yaxshi reyting agentligida ta'lim tashkilotining resurs salohiyatini baholash uchun i-ko'rsatkichning eng yuqori qiymati;

n - umumiy i-indikatoridagi xususiy mezonlar soni.

Keyinchalik esa har bir ko'rsatkichning og'irligi quyidagicha aniqlanadi:

$$K_{ij} = \frac{h_{ij}}{\sum_{j=1}^m h_{ij}} \quad (3)$$

bu yerda,

K_{ij} - i-ekspert tomonidan belgilanadigan j-chi ko'rsatkichning og'irligi;

h_{ij} - j-chi ko'rsatkichga tayinlangan i-ekspert bali;

m - ko'rsatkichlar soni.

Shu bilan birga, yakuniy ko'rsatkich og'irliklarining qiymati har bir ko'rsatkich va ekspert uchun indikator og'irligining mezonlar bo'yicha indikator og'irliklari yig'indisiga bo'lingan qismi sifatida quyidagi formuna aniqlanadi:

$$Z_j = \frac{\sum_{i=1}^n r_{ij}}{\sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n r_{ij}} \quad (4)$$

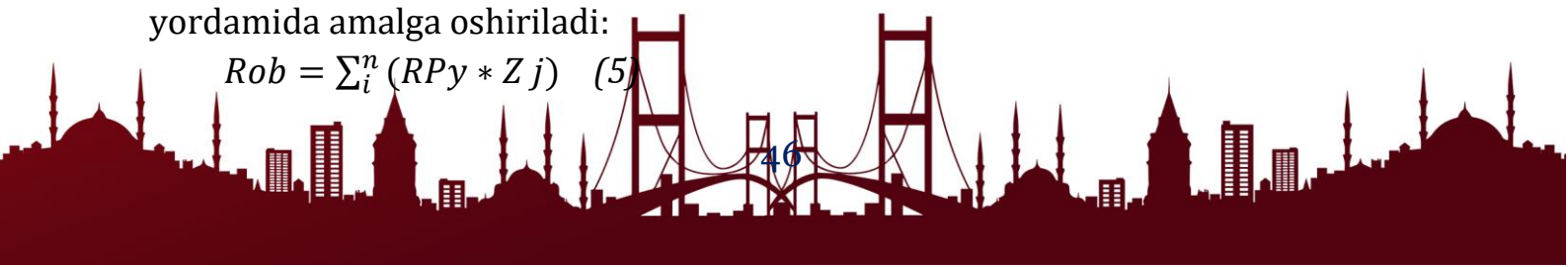
bu yerda,

n - ekspertlar soni;

Z_j - yakuniy tortish koeffitsientlari.

Ulardan tashqari, umumiy ko'rsatkichni aniqlash quyidagi formula yordamida amalga oshiriladi:

$$Rob = \sum_i^n (RP_y * Z_j) \quad (5)$$

Shunday ekan, oliy ta'lim muassasalarining resurs salohiyatini baholashda turli usullar qo'llaniladi. Bu esa resurslar salohiyati samaradorligining o'tgan va joriy davrlari hamda sifat metodlari esa kelajakni baholashda qo'llaniladi. Taklif etilayotgan metodologiya rasmiylashtirilgan yondashuv va kvalimetrik tahlilga asoslanadi. Bu esa oliy ta'lim muassasalari resurs salohiyatini boshqarish samaradorligini baholashda sifatni miqdoriy baholash, turli ko'rsatkichlarni solishtirish, zaif tomonlar va o'sish nuqtalarini aniqlash imkonini beradi. Natijada, ishlab chiqilgan metodologiya resurslar salohiyatini yanada samarali boshqarish uchun menejerlarning sa'y-harakatlarini qo'llashning ustuvor yo'nalishlarini aniqlashga imkon beradi.

Xulosa shuki, O'zbekistonda oliy ta'lim xizmatlari ko'rsatish salohiyatini baholash murakkab jarayon bo'lib hisoblanadi. Bu baholash yuqorida ko'rsatilgan barcha jihatlarni o'z ichiga olishi va uning natijalari oliy ta'lim sohasini takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu borada O'zbekiston oliy ta'lim tizimida o'zgarishlar sodir bo'lmoqda va bu jarayon davom etmoqda. Ushbu baholash doirasida oliy ta'lim tizimining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash va ularni takomillashtirish bo'yicha takliflar berish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Багузова Л.В. Методика оценки эффективности ресурсного потенциала на рынке образовательных услуг высшего образования. // Журнал прикладных исследований. - с. 44-45. <https://cyberleninka.ru/article/n/metodika-otsenki-effektivnosti-resursnogo-potentsiala-na-rynke-obrazovatelnyh-uslug-vysshego-obrazovaniya>
2. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2017. Supporting Students' College Success: The Role of Assessment of Intrapersonal and Interpersonal Competencies. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/24697>

